

Helena Jankowska-Paluch
Magdalena Stefańska

Podsumowanie realizacji projektu historyczno-badawczego „Decorum” w Muzeum Narodowym w Lublinie

24

Muzeum Narodowe w Lublinie, założone w 1906 roku jako Muzeum Lubelskie w Lublinie¹, ma długą tradycję gromadzenia zbiorów. Inwentarz siedziby głównej i oddziałów liczy obecnie ponad 181 500 obiektów. Mówiąc o stratach poniesionych przez Muzeum, zazwyczaj koncentrujemy się na tych największych – z czasów II wojny światowej. Niemniej jednak okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej również przyczynił się, choć w znacznie mniejszym stopniu, do uszczuplenia kolekcji, szczególnie w zakresie lokalnej sztuki współczesnej. W latach 1962–1981 zaginęły 23 obiekty. Jednak doszło do tego nie na skutek kradzieży, a w wyniku wypożyczeń do instytucji pozamuzealnych w celach dekoracyjnych. Straty te były spowodowane między innymi brakiem odpowiednich regulacji prawnych oraz niewystarczającym nadzorem nad zbiorami.

WPROWADZENIE

Zarządzanie zbiorami przez cały XX wiek, a więc przez znaczną część historii obecnego Muzeum Narodowego w Lublinie, było dodatkowym zadaniem opiekunów poszczególnych kolekcji. Stanowisko Kuratora Zbiorów Muzealnych utworzono dopiero w 2001 roku, a po latach przekształcono je w początkowo dwuosobowy, a obecnie liczący pięć osób Dział Inwentaryzacji Zbiorów.

Propozycja przyłączenia się w 2023 roku Muzeum Narodowego w Lublinie do projektu historyczno-badawczego „Decorum” szczęśliwie zbiegła się z zatrudnieniem dwóch nowych pracowników do tego działu. Włączenie wszystkich czterech osób zajmujących się wówczas inwentaryzacją zbiorów – Eweliny Grzesiak, Heleny Jankowskiej-Paluch, Magdaleny Łasisz i Magdaleny Stefańskiej – do zespołu projektowego przyniosło doskonałe efekty. Choć każda z nich na co dzień

¹ Muzeum kilkakrotnie zmieniało nazwę. W latach 1906–1949 funkcjonowało jako Muzeum Lubelskie w Lublinie, w latach 1950–1987 jako Muzeum Okręgowe w Lublinie, w latach 1987–2020 ponownie jako Muzeum Lubelskie w Lublinie, a od 1 października 2020 roku do teraz jako Muzeum Narodowe w Lublinie.

specjalizuje się w innych zadaniach, to wówczas wszystkie pochylały się nad wspólnym tematem. Uczestniczki projektu razem przeprowadzały badania, porządkowały i kopiowały dokumenty, wprowadzały i analizowały dane, dzieliły się obserwacjami oraz sprawdzały hipotezy. Poza celami wyznaczonymi przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów lubelskie badaczki postawiły przed sobą dodatkowe zadania, takie jak poznanie powojennej historii Muzeum, zwłaszcza ówczesnych uwarunkowań administracyjnych i zależności wiążących Muzeum Okręgowe z innymi instytucjami oraz wewnętrznych procedur i zwyczajów.

REALIZACJA PROJEKTU

W początkowej fazie realizacji projektu badaczki skoncentrowały się na brakach i skreśleniach muzealiów, które zaginęły po ich wypożyczeniu poza muzeum. Ważnym dokumentem potwierdzającym, że tematyka projektu „Decorum” nie jest obca lubelskiej instytucji, okazał się protokół zdawczo-odbiorczy zbiorów malarstwa znajdujących się w Dziale Sztuki Muzeum Okręgowego w Lublinie z dnia 31 marca 1983 roku. W dokumencie opisującym wyniki przeprowadzonej inwentaryzacji znalazł się fragment stwierdzający brak ośmiu obrazów: „Stan ten jest zgodny z zapisami za wyjątkiem: I. **pozycji które zostały wypożyczone do instytucji i gabinetów i nie zostały zwrócone** [...]”². Ustalono, że wszystkie wymienione obiekty zostały wykreślone z inwentarza muzealiów. Następnie przeanalizowano informacje dotyczące pozostałych zbiorów artystycznych wykreślonych z inwentarza. Badaczki skupiały się na danych o zaginięciach zapisanych w księgach inwentarzowych, kartach ewidencyjnych, księgach wpływu oraz księdze ruchu. Podjęta została próba zweryfikowania zebranych danych, którą rozpoczęto od poszukiwania dokumentacji dotyczącej każdego użyczenia z osobna. Odkryte wówczas liczne braki w archiwaliach często utrudniały lub uniemożliwiały ustalenie dat i okoliczności wypożyczeń oraz związanych z nimi zaginięć.

Drugim etapem projektu, stanowiącym jego istotne uzupełnienie, było sporządzenie zestawienia wszystkich wypożyczeń do instytucji innych niż muzea. Księga ruchu muzealiów oraz zachowane protokoły, pokwitowania, notatki i korespondencja umożliwiły prześledzenie przebiegu niemal 30 lat wypożyczeń w okresie 1960–1989.

Badaczki nie odnalazły informacji dotyczących wypożyczeń o charakterze decorum ani związanych z tym braków z lat 1945–1959.

USTALENIA I POJAWIAJĄCE SIĘ W TRAKCIE BADAŃ TRUDNOŚCI

W wyniku przeprowadzonych badań odtworzono historię wypożyczeń muzealiów z Muzeum Okręgowego w Lublinie w latach 1960–1989. W tym okresie instytucja ta powszechnie udostępniała swoje zbiory, wpisane do inwentarza lub księgi depozytów, nie tylko innym muzeom, lecz także różnym podmiotom publicznym. Wśród nich znalazły się instytucje kulturalne, organy administracji samorządowej, komitety i biura partii politycznych, placówki edukacyjne oraz różnego rodzaju zrzeszenia i przedsiębiorstwa. Szacuje się, że takich niemuzealnych użyczeń, obejmujących około 993 eksponaty, zrealizowano około 141.

2 Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie (dalej: MNwL), Protokół zdawczo-odbiorczy zbiorów malarstwa znajdujących się w Dziale Sztuki Muzeum Okręgowego w Lublinie w związku z przejściem na emeryturę kierownika działu mgr Krystyny Postawkowej kustosa działu malarstwa XX wieku oraz mgr Ireny Iskrzyckiej st. kustosa działu malarstwa XIX w. z dnia 31 marca 1983 r.

3 Archiwum Państwowe w Lublinie, Pismo Związku Muzeów w Polsce do Zarządu Muzeum Lubelskiego w Lublinie nr 55/45 z dnia 24 października 1945 r., sygn. 129, zespół 35/2584/o.

Najczęściej wypożyczenia te były uzasadniane organizacją wystaw lub potrzebą dekoracji gabinetów i innych pomieszczeń, przede wszystkim sal reprezentacyjnych. Rzadziej przedmioty te służyły jako rekwizyty teatralne lub ozdoby okolicznościowe. Z ciekawszych przykładów można przytoczyć wykorzystanie obiektów z Muzeum w produkcjach filmowych realizowanych przez warszawskie i łódzkie wytwórnie, takich jak: *Wyspa Złoczyńców* (1965) o przygodach Pana Samochodzika, *Wszystko na sprzedaż* (1968) według scenariusza i reżyserii Andrzeja Wajdy oraz *Granica* (1977) z udziałem Tadeusza Łomnickiego i Barbary Krafftówny. Już w 1945 roku Związek Muzeów w Polsce krytycznie ocenił stosowanie muzealiów jako rekwizytów³. Swoją opinię argumentował między innymi niezgodnością takiego użytkowania z intencją darczyńcy, ryzykiem uszkodzenia obiektów oraz postrzeganym negatywnie przekształceniem muzeów w magazyny rekwizytów.

Poza tym cele wypożyczeń dotyczyły głównie inicjatyw osiedlowych i miejskich domów kultury, które organizowały ekspozycje dotyczące Lublina i Lubelszczyzny. Wbrew początkowym oczekiwaniom, że znaczną część muzealiów użyczanych w okresie tzw. Polski Ludowej będą stanowiły typowe przykłady sztuki socrealistycznej, dominował lokalny patriotyzm. Promowano przede wszystkim twórczość osób związanych z Lubelską Szkołą Plastyczną i lubelskim okręgiem Związku Polskich Artystów Plastyków, takich jak Zenon Kononowicz, Władysław Filipiak czy Edward Nadulski. Ten ostatni w latach 1960–1964 był kierownikiem Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Lublinie, co być może wpłynęło na wypożyczane oraz zakupywane w tym czasie dzieła.

Dokumentacja, do której dotarły badaczki, jest niekompletna, co uniemożliwia precyzyjne odtworzenie przebiegu wypożyczeń. Zachowane wpisy w księdze ruchu muzealiów, protokoły i pokwitowania, pisemne prośby o wypożyczenie oraz notatki nie odpowiadają na wszystkie pytania. Często brakuje odnotowanych dat wydania, planowanego czy też zrealizowanego zwrotu, a także celów i warunków wypożyczenia oraz podstawowych informacji o obiektach. Dodatkowo, dokumentacja ewidencyjna użyczanych zbiorów również wykazuje znaczne braki.

Analiza 23 zaginionych obiektów pokazuje, jak problematyczne jest niedokładne opracowanie wydawanych na zewnątrz zbiorów. W przypadku większości obrazów i rysunków brakuje dokumentacji fotograficznej czy opracowanych kart naukowych, a ich opisy w księdze inwentarzowej ograniczono do minimalnych danych katalogowych, bez określenia cech charakterystycznych dzieł.

Badaczki ustaliły, że mimo trzykrotnej reinwentaryzacji zbiorów malarstwa od lat 50. XX wieku – najpierw do księgi dzieł sztuki S/.../ML, następnie do księgi malarstwa S/M/.../M, a w 1998 roku do księgi S/Mal/.../ML – opisywane w niniejszym artykule braki i skreślenia były przepisywane bez zacierania ich historii.

MUZEALIA UTRACONE W WYNIKU UŻYCZEŃ O CHARAKTERZE *DECORUM*

W latach 1962–1981 Muzeum Okręgowe w Lublinie utraciło 23 eksponaty, które zostały wypożyczone do podmiotów niemuzealnych. Większość z tych zaginionych obiektów to obrazy i rysunki

współczesnych artystów i artystek lubelskich. Wśród utraconych dzieł znajdują się między innymi cztery obrazy Janiny Miłosiowej, trzy Karola Westfala, a także po dwie prace autorstwa Józefa Abramowicza i Jarosława Olejnickiego. Analiza tytułów dzieł wskazuje, że zaginione obrazy to przeważnie pejzaże, głównie z Lublina i Kazimierza Dolnego, sceny rodzajowe oraz martwe natury.

Tabela 1. Wykaz 23 eksponatów utraconych przez Muzeum Narodowe w Lublinie w latach 1962–1981, wypożyczonych do podmiotów niemuzealnych

Przedmiot użyczenia	Podmiot odpowiedzialny za utratę	Rok użyczenia
Jarosław Olejnicki (1923–1988), <i>Pejzaż z Lublina (Pejzaż – ul. Zielona)</i> , olej, płótno, 62 × 49,6 cm	Komitet Miejski PZPR w Lublinie	1962
Karol Westfal (1874–1968), <i>Widok z okna</i> , 1923, olej, tektura, 52 × 80 cm	Komitet Miejski PZPR w Lublinie	1962
Janina Miłosiowa (1896–1983), <i>Wieś się bawi</i> , olej, płótno, 45 × 60 cm	PDK w Chełmie	1962
Józef Abramowicz (1895–1966), <i>Ogier Arden</i> , 1960, akwarela, papier, 21,5 × 33,5 cm	PWRN w Lublinie	1962
Tadeusz Śliwiński (1898–1976), <i>Giewont</i> , olej, płótno, 29 × 39 cm	PWRN w Lublinie	1962(?)
Depozyt: Teofil Kosioriewicz (1905–1993), <i>Lublin – Stare Miasto (Lublin – odbudowa Starego Miasta)</i> , olej, 50 × 80 cm	PDK w Zamościu	1964
Maria Urban-Mieszkowska (1929–2000), <i>Czuwanie</i> , 1956, olej, płótno, 100 × 70 cm	PDK w Zamościu	1964
Władysław Filipiak (1908–1976), <i>Kobieta z książką</i> , 1961, olej, płótno, 73 × 60 cm	PDK w Zamościu	1964
Janina Miłosiowa (1896–1983), <i>Sianokosy (Zbiórka siana)</i> , olej, tektura, 23 × 33 cm	Szkoła Podstawowa im. Feliksa Dzierżyńskiego w Modliborzycach	1964
Bolesław Brzeziński (1924–1988), <i>Uliczka w Jelonkach</i> , 1960, olej, płótno, 55 × 87 cm	Związek Zawodowy Pracowników Kultury	1964
Józef Abramowicz (1895–1966), <i>Bitwa pod Krasnobrodem</i> , olej, płótno, 64 × 48 cm	PWRN w Lublinie	1965(?)
Janina Miłosiowa (1896–1983), <i>Dworek Janówek</i> , olej, płótno, 44 × 60 cm	PWRN w Lublinie	1965(?)
Janina Miłosiowa (1896–1983), <i>Tańce przy ognisku</i> , olej, płótno, 34,5 × 49,5 cm	PWRN w Lublinie	1965(?)
Karol Westfal (1874–1968), <i>Garncarz</i> , ołówek, papier, 47 × 35 cm	PWRN w Lublinie	1965(?)
Karol Westfal (1874–1968), <i>Tkaczka</i> , ołówek, papier, 46 × 36 cm	PWRN w Lublinie	1965(?)

Stanisław Szygell (1891–1941), <i>Wnętrze pokoju (Martwa natura)</i> , olej, tektura, 48 × 62 cm	PPRN w Puławach	1966
Depozyt: Zenon Kononowicz (1903–1971), <i>Zima</i> , olej, 38 × 51 cm	Teatr im. Juliusza Osterwy w Lublinie	1966
Edward Nadulski (1914–1978), <i>Martwa natura</i> , olej, płótno, 64 × 54 cm	WDK w Lublinie	1971
Jarosław Olejnicki (1923–1988), <i>Przyjaźń</i> , olej, płótno, 90 × 73 cm	WDK w Lublinie	1971
Maria Nowakowska (?–?), <i>Głowa</i> , węgiel, papier, 38 × 28 cm	WDK w Lublinie	1971
Stanisław Brodziak (1917–1975), <i>Pejzaż z Nałęczowa (Samotnia)</i> , 1948, olej, płótno, 54 × 64 cm	WDK w Lublinie	1971
Miniatura odznaki Związku b. Ochotników Armii Polskiej 1914–1921, około 1930	Garnizonowy Klub Oficerski w Lublinie	1981(?)
Odznaka 29. Pułku Piechoty, około 1930	Garnizonowy Klub Oficerski w Lublinie	1981(?)

Za największą liczbę zagubionych eksponatów odpowiada PWRN w Lublinie, które nie zwróciło ośmiu wypożyczonych obiektów. Jednakże przykład Muzeum Okręgowego nie jest odosobniony. Podczas spotkania podsumowującego projekt „Decorum” (18 grudnia 2023 roku) terenowe organy rad narodowych często były wymieniane przez przedstawicieli innych muzeów jako instytucje najczęściej niezwracające wypożyczonych obiektów. Należy jednak zaznaczyć, że PWRN w Lublinie odpowiada nie tylko za braki, lecz także za nabytki dla Muzeum Okręgowego. Dzięki tej instytucji lub za jej pośrednictwem w zbiorach Muzeum znalazło się ponad 300 dzieł sztuki, na przykład Marii Jaremy, Artura Grottgera, Olgi Boznańskiej, Jacka Malczewskiego czy Jana Matejki. Wiele z przekazów PWRN w Lublinie można obecnie oglądać w Muzeum Narodowym w Lublinie na wystawach stałych, takich jak „Grupa Zamek i Awangarda” czy w Galerii Malarstwa Polskiego XIX–XX wieku. Zależność instytucji kultury od organów władzy w okresie tzw. Polski Ludowej jest kluczowa dla zrozumienia dużej skali wypożyczeń niemuzealnych.

Inne podmioty, które nie sprostają odpowiedzialności za użyte eksponaty, to domy kultury, takie jak: Wojewódzki Dom Kultury (WDK) w Lublinie (3 obiekty), Powiatowy Dom Kultury (PDK) w Zamościu (3 obiekty) oraz Powiatowy Dom Kultury w Chełmie (jeden obiekt). Dodatkowo, za zaginięcie eksponatów również ponoszą odpowiedzialność: Garnizonowy Klub Oficerski w Lublinie (2 obiekty), Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie (2 obiekty), Wydział Kultury Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Puławach (jeden obiekt), Szkoła Podstawowa im. Feliksa Dzierżyńskiego w Modliborzycach (jeden obiekt), Teatr im. Juliusza Osterwy w Lublinie (jeden obiekt) oraz Związek Zawodowy Pracowników Kultury (jeden obiekt).

DZIAŁANIA WYJAŚNIAJĄCE PODEJMOWANE PRZEZ MUZEUM LUBELSKIE W LUBLINIE

Pracownicy Muzeum Lubelskiego borykali się z szeregiem trudności w dochodzeniu zwrotów dzieł sztuki. Wiele z tych obiektów było używanych poza muzeum niedługo po nabyciu, zanim zostały one w pełni opracowane i sfotografowane. Jedną z hipotez, która wymaga dalszej weryfikacji, zakłada, że niektóre obiekty mogły zostać wprowadzone do inwentarza muzealiów, zanim fizycznie znalazły się w muzeum.

Badaczki nie odszukały dokumentacji dotyczącej zgłaszania utraty przedmiotowych eksponatów organom ścigania. W Krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem zarejestrowano jedynie trzy dzieła, które w 1971 roku zostały wypożyczone do Wojewódzkiego Domu Kultury w Lublinie. Karty o numerach PA00032 (Stanisław Brodziak, *Pejzaż z Nałęczowa*), PA00133 (Jarosław Olejnicki, *Przyjaźń*) i PA00134 (Edward Nadulski, *Martwa natura*) wskazują rok utraty: 1979, oraz przyczynę: kradzież.

W latach 80. XX wieku pracownicy Muzeum podjęli próby uporządkowania kwestii związanych z użyczeniami. Warto podkreślić, że część prowadzonej wówczas korespondencji przyniosła zamierzone efekty, co skutkowało dokonaniem zaległych zwrotów. Skala problemu stała się szczególnie widoczna dzięki prowadzonym inwentaryzacji zbiorów. W 1983 roku wyszczególniono osiem obrazów, których zwrotu Muzeum się nie doczekało⁴. Natomiast w 1986 roku liczba brakujących obiektów wypożyczonych do instytucji, ale niezwróconych wzrosła do 23⁵. Te dane uświadomiły dyrekcji i pracownikom konieczność dalszych działań mających na celu odzyskanie utraconych dzieł. W 1987 roku Muzeum Lubelskie otrzymało zgodę Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wykreślenie 21 niezwróconych eksponatów⁶.

W okresie transformacji ustrojowej symbolicznie uregulowano status obrazów wypożyczonych w 1962 roku przez Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. 9 kwietnia 1990 roku nowo powstała partia pod nazwą Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej zwróciła jeden obraz oraz przekazała dwa inne obrazy jako rekompensatę za dwa zagubione obrazy Jarosława Olejnickiego i Karola Westfala⁷.

W roku 1992, realizując zalecenia Najwyższej Izby Kontroli, Muzeum zintensyfikowało starania mające na celu wyjaśnienie statusu niezwróconych obiektów. Wysłano pisma do instytucji zalegających ze zwrotem, w których oczekiwano oddania muzealiów lub zapłaty rekompensaty finansowej. Badaczkom nie udało się ustalić reakcji wszystkich wzywanych stron, a odnaleziona korespondencja jest w dużym stopniu niekompletna.

Wiadomo, że w odpowiedzi na pismo Wojewódzki Dom Kultury w Zamościu (dawniej: Powiatowy Dom Kultury w Zamościu) poprosił o kserokopie dokumentów dotyczących trzech wypożyczonych obrazów i zadeklarował, że po ich otrzymaniu zwróci obiekty. 28 kwietnia 1992 roku Muzeum wysłało kopię protokołu zdawczo-odbiorczego z 2 października 1964 roku, jednak na tym korespondencja się urywa.

W odnalezionych dokumentach brakuje odpowiedzi Szkoły Podstawowej w Modliborzycach (dawniej: Szkoła Podstawowa

4 Archiwum MNwL, Protokół zdawczo-odbiorczy zbiorów malarstwa znajdujących się w Dziale Sztuki Muzeum Okręgowego w Lublinie w związku z przejściem na emeryturę kierownika działu mgr Krystyny Postawkowej kustosa działu malarstwa XX wieku oraz mgr Ireny Iskrzyckiej st. kustosa działu malarstwa XIX w. z dnia 31 marca 1983 r.

5 Archiwum MNwL, Protokół z uproszczonej inwentaryzacji zbiorów, przeprowadzonej w Dziale Sztuki Muzeum Okręgowego w Lublinie w okresie od dnia 23 kwietnia do 31 grudnia 1985 roku z dnia 30 stycznia 1986 r.

6 Decyzja Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nr KL.IV/530/4/87 z dnia 9 lutego 1987 r.

7 Archiwum MNwL, Protokół przekazania obrazów z Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej reprezentowanej przez p. Leszka Czuchrytę do Muzeum Lubelskiego reprezentowanego przez dyrektora mgr Alfreda Gaudę z dnia 9 kwietnia 1990 r.

im. Feliksa Dzierżyńskiego w Modliborzycach), natomiast na podstawie treści pisma z 15 lipca 1992 roku, zawierającego ponowne wezwanie do zapłaty rekompensaty finansowej, można jednak wnioskować, że szkoła podważała zasadność roszczeń muzeum, stojąc na stanowisku, że sprawa uległa przedawnieniu.

Teatr im. Juliusza Osterwy w Lublinie w piśmie z 8 kwietnia 1992 roku poinformował o zaginięciu na początku lat 70. XX wieku wypożyczonego obrazu oraz o tym, że prowadzone postępowanie karne nie wykryło ewentualnych sprawców kradzieży. W odpowiedzi na to Muzeum ponowiło prośbę o wypłatę rekompensaty finansowej za wypożyczony obiekt.

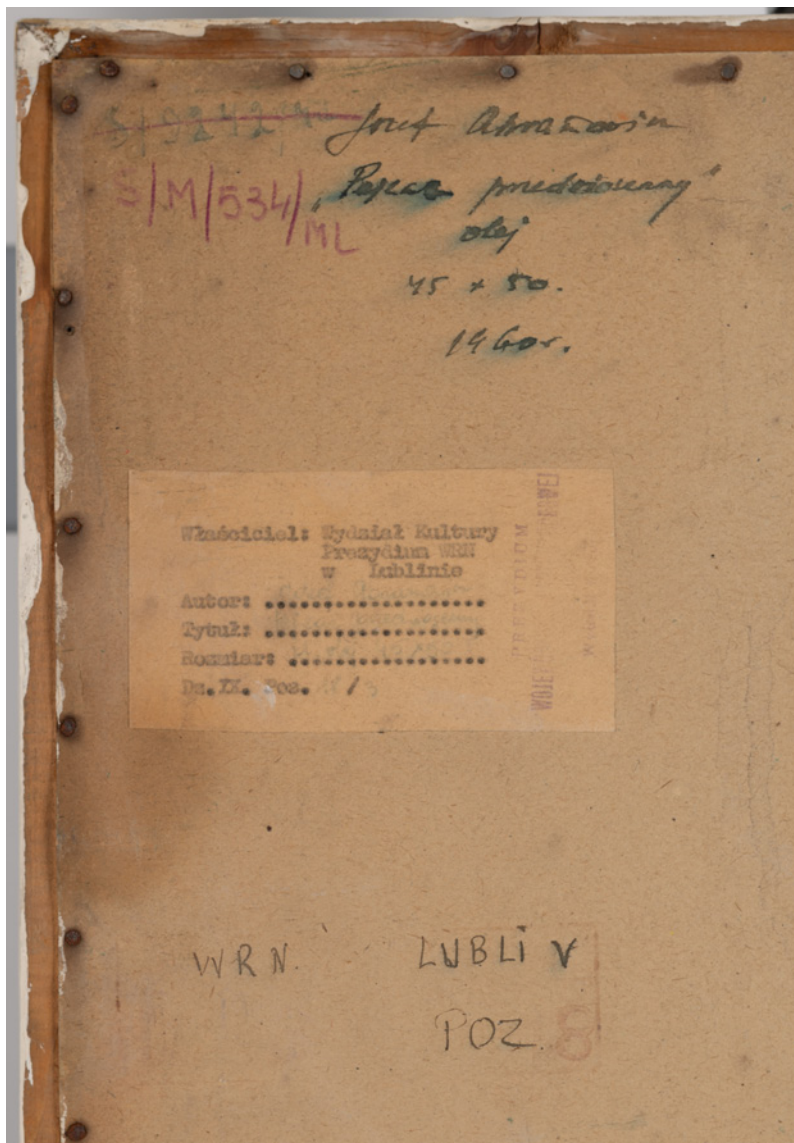
Badaczkom nie udało się odnaleźć pisma zaadresowanego do Wojewódzkiego Domu Kultury w Lublinie. Prawdopodobnie jednak pod jego wpływem 2 kwietnia 1992 roku instytucja przekazała muzeum trzy obrazy autorstwa Jana Ziemskiego, Zofii Kietlińskiej i Stanisława Brodziaka w ramach rekompensaty za trzy niezwrócone prace Stanisława Brodziaka, Jarosława Olejnickiego i Edwarda Nadulskiego. Według wyceny podanej na protokole przekazania były to obiekty o równoważnej wartości⁸.

Wojewódzki Dom Kultury w Chełmie (dawniej: Powiatowy Dom Kultury w Chełmie) nie udzielił Muzeum żadnej odpowiedzi, jak wynika to z pisma z 10 kwietnia 1996 roku zaadresowanego do tej instytucji. Jednakże sprawa obrazu wypożyczonego w 1962 roku niespodziewanie znalazła swój finał w 2023 roku, po 61 latach.

8 Archiwum MNwL, Protokół przekazania obrazów z Wojewódzkiego Domu Kultury w Lublinie reprezentowanego przez dyrektora Helenę Weremczuk do Muzeum Lubelskiego w Lublinie reprezentowanego przez dyrektora mgr Alfreda Gaudę z dnia 2 kwietnia 1992 r.

Il. 1. Józef Abramowicz, *Pejzaż przedwiosenny*, 1960, sklejką, technika olejna, 45 × 50 cm, nr inw. S/Mal/527/ML, fot. Muzeum Narodowe w Lublinie

Il. 2. Napisy na odwrocie obrazu: Józef Abramowicz, *Pejzaż przedwiosenny*, 1960, sklejka, technika olejna, 45 × 50 cm, nr inw. S/Mal/527/ML, fot. Muzeum Narodowe w Lublinie

OKOLICZNOŚCI UTRATY I ODZYSKANIA OBRAZU JÓZEFA ABRAMOWICZA PEJZAŻ PRZEDWIOSENNY

W 2023 roku doszło do szczęśliwego zakończenia historii zaginięcia obrazu Józefa Abramowicza zatytułowanego *Pejzaż przedwiosenny* (znanego również jako *Pejzaż przedwieczorny*), oznaczonego numerem inwentarzowym S/Mal/527/ML. Krótco po jego nabyciu w 1962 roku obiekt wraz z sześcioma innymi dziełami został użyty Powiatowemu Domowi Kultury w Chełmie. Zwrotu eksponatów dokonywano etapami: najpierw w 1976 roku, a następnie w 1986 roku. Ponieważ wśród nich nie było *Pejzażu przedwiosennego*, próbę wyjaśnienia jego losów podjęto w 1992 roku, po otrzymaniu przez Muzeum Lubelskie zaleceń pokontrolnych Najwyższej Izby Kontroli. Ponownie, lecz bezskutecznie Muzeum domagało się zwrotu pejzażu w 1996 roku.

9 Archiwum MNwL, Odpowiedź Chełmskiego Domu Kultury na pismo Muzeum Narodowego w Lublinie nr DIL.490.1.2021 z dnia 6 grudnia 2021 r. w sprawie obrazu *Pejzaż przedwiosenny* autorstwa Józefa Abramowicza z dnia 14 sierpnia 2023 r., znak DAIK/071/1/2023.

10 Archiwum MNwL, Pismo Muzeum Okręgowego w Lublinie do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Lublinie z dnia 10 grudnia 1985 r., nr S/40/85.

11 *Katalog wystawy malarstwa i rysunków Władysława Filipiaka*, oprac. I.J. Kamiński, T. Chabros, Lublin 1975, poz. 31.

12 *Władysław Filipiak 1908–1976*, [wystawa malarstwa], Lublin 1979, s. 21, poz. 29.

13 Archiwum MNwL, Wykaz braków obrazów, które zostały wypożyczone do urzędów i instytucji i nie powróciły do Muzeum, a co do których trwa jeszcze postępowanie wyjaśniające..., [s.a.], s. 2.

Do sprawy powrócono stosunkowo niedawno. W 2021 roku Muzeum skierowało pismo do Chełmskiego Domu Kultury w Chełmie z prośbą o pomoc w ustaleniu statusu obiektu. Po uzyskaniu odpowiedzi przeczącej Muzeum, w ramach realizowanych porządków inwentarzowych, powiadomiło prokuraturę o braku dzieła. Kilka miesięcy po tym, jak prokuratura wydała postanowienie o umorzeniu śledztwa, Chełmski Dom Kultury poinformował o odnalezieniu obrazu Abramowicza podczas prac remontowych⁹. Wówczas przeprowadzono oględziny, które potwierdziły, że jest to poszukiwany obraz. Niestety wieloletni brak opieki konserwatorskiej przyczynił się do złego stanu zachowania obrazu. Konieczne będą prace konserwatorskie mające na celu przywrócenie dzieła jego pierwotnego stanu.

HISTORIA „UTRATY” OBRAZU WŁADYSŁAWA FILIPIAKA *FIGURA II*

Obraz *Figura II* autorstwa Władysława Filipiaka został wprowadzony do inwentarza muzealiów Muzeum Lubelskiego w Lublinie w 1966 roku na podstawie protokołu przekazania sporządzonego przez Wydział Kultury PWRN w Lublinie. W tym samym roku *Figura II* została zaprezentowana na III Festiwalu Malarstwa Współczesnego w Szczecinie¹⁰. Następnie obraz eksponowany był co najmniej dwukrotnie w Lublinie w Biurze Wystaw Artystycznych. Co ciekawe, katalogi obu wystaw zawierają informację, która podważa prawo własności Muzeum Okręgowego – w 1975 roku dzieło było podpisane jako „własność Wydziału Kultury Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie”¹¹, natomiast w roku 1979 figurowało jako „własność Wydziału Kultury Urzędu Miejskiego w Lublinie”¹².

Niedatowany Wykaz braków obrazów, które zostały wypożyczone do urzędów i instytucji i nie powróciły do Muzeum (najprawdopodobniej załącznik do protokołu z uproszczonej inwentaryzacji zbiorów przeprowadzonej w Dziale Sztuki Muzeum Okręgowego w Lublinie z 30 stycznia 1986 roku), informuje, że obiekt „znajduje się u Miejskiego Konserwatora Zabytków, gdzie figuruje jako własność Miejskiego Domu Kult(ury)”¹³. W 1985 roku Muzeum wystąpiło do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Lublinie z prośbą o zwrot obrazu, jednak badaczki nie dotarły do odpowiedzi na to pismo. *Figura II* została wykreślona z inwentarza decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 1987 roku, podobnie jak 20 innych, niezwróconych obiektów.

PODSUMOWANIE

Badaczki miały możliwość zapoznania się z dostępną dokumentacją archiwalną, co pozwoliło im na zgłębienie historii Muzeum Narodowego w Lublinie oraz jego zbiorów. Dzięki temu mogły również zorientować się w funkcjonujących w przeszłości zależnościach między Muzeum a innymi instytucjami. W ramach opracowywania zestawień, które były celami założonymi w projekcie, na potrzeby wewnętrzne powstały odrębne zestawienia. Dodatkowo uporządkowano i skopiowano dokumentację, uzupełniono dane dotyczące zbiorów w elektronicznej bazie danych oraz zweryfikowano wpisy do krajowego rejestru utraconych dóbr kultury.

W ocenie uczestniczek projektu, mimo że w przypadku lubelskiego muzeum skala zabytków utraconych w latach 1945–1989 na skutek użyczeń do celów dekoracyjnych okazała się niewielka, korzyści z udziału w projekcie są zaskakująco duże. Projekt pozwolił na uporządkowanie informacji, co ma istotne znaczenie dla dalszych badań, poszukiwań strat i zarządzania zbiorami muzealnymi. Przykład odzyskanego obrazu Józefa Abramowicza pokazuje, że zagubione dzieła mogą zostać odzyskane nawet po długim czasie.

Badania przeprowadzone w ramach projektu nie tylko wzbogaciły wiedzę o historii i zbiorach Muzeum Narodowego w Lublinie, lecz także przyczyniły się do poprawy zarządzania dokumentacją i danymi. Wyniki projektu podkreślają znaczenie systematycznego podejścia do starannego opracowywania zbiorów i dokumentowania ich przemieszczeń, co jest kluczowe dla ochrony zasobów muzealnych.

Helena Jankowska-Paluch – historyczka sztuki i muzealnica. Absolwentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie. Związana z Muzeum Narodowym w Lublinie od 2011 roku, gdzie od 2022 roku pełni funkcję kierownika Działu Inwentaryzacji Zbiorów.

Magdalena Stefańska – historyczka sztuki, kulturoznawczyni, muzealnica. Absolwentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. W latach 2018–2023 zatrudniona w Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie. Od 2023 roku pracuje w Dziale Inwentaryzacji Zbiorów Muzeum Narodowego w Lublinie.

Bibliografia

Decyzja Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nr KL.IV/530/4/87 z dnia 9 lutego 1987 r.

Katalog wystawy malarstwa i rysunków Władysława Filipiaka, oprac. I.J. Kamiński, T. Chabros, Lublin 1975.

Władysław Filipiak 1908–1976, [wystawa malarstwa], Lublin 1979.

Materiały archiwalne

Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie, Odpowiedź Chełmskiego Domu Kultury na pismo Muzeum Narodowego w Lublinie nr DII.490.1.2021 z dnia 6 grudnia 2021 r. w sprawie obrazu *Pejzaż przedwiosenny* autorstwa Józefa Abramowicza z dnia 14 sierpnia 2023 r., znak DAIK/071/1/2023.

Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie, Pismo Muzeum Okręgowego w Lublinie do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Lublinie z dnia 10 grudnia 1985 r., nr S/40/85.

Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie, Protokół przekazania obrazów z Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej reprezentowanej przez p. Leszka Czuchrytę do Muzeum Lubelskiego reprezentowanego przez dyrektora mgr Alfreda Gaudę z dnia 9 kwietnia 1990 r.

Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie, Protokół przekazania obrazów z Wojewódzkiego Domu Kultury w Lublinie reprezentowanego przez dyrektora Helenę Weremczuk do Muzeum Lubelskiego w Lublinie reprezentowanego przez dyrektora mgr Alfreda Gaudę z dnia 2 kwietnia 1992 r.

Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie, Protokół zdawczo-odbiorczy zbiorów malarstwa znajdujących się w Dziale Sztuki Muzeum Okręgowego w Lublinie w związku z przejściem na emeryturę kierownika działu mgr Krystyny Postawkowej kustosa działu malarstwa XX wieku oraz mgr Ireny Iskrzyckiej st. kustosa działu malarstwa XIX w. z dnia 31 marca 1983 r.

Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie, Protokół z uproszczonej inwentaryzacji zbiorów, przeprowadzonej w Dziale Sztuki Muzeum Okręgowego w Lublinie w okresie od dnia 23 kwietnia do 31 grudnia 1985 roku z dnia 30 stycznia 1986 r.

Archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie, Wykaz braków obrazów, które zostały wypożyczone do urzędów i instytucji i nie powróciły do Muzeum, a co do których trwa jeszcze postępowanie wyjaśniające..., [s.a.].

Archiwum Państwowe w Lublinie, Pismo Związku Muzeów w Polsce do Zarządu Muzeum Lubelskiego w Lublinie nr 55/45 z dnia 24 października 1945 r., sygn. 129, zespół 35/2584/0.

